
SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

Z OBSAHU:

BUŽEKOVÁ, T.: K otázke prelínania funkcií nebeských kľučiarov v ruskom folklóre

PODOLINSKÁ, T.- KOVÁČ, M.: Dcéry Luny. Rituálne postavenie ženy v spoločnosti Mayov-Lacandóncov

ČUKAN, J.: Metodologické východiská k etnologickému výskumu Radošinskej doliny

BOCÁNOVÁ, M.: Prechodové rituály v slovenskej čarodejnej rozprávke

KANOVSKÝ, M.: Antropológia, história, archeológia

Na obálke:

1. strana: *Ikona sv. Juraja drakobijcu, zač. 14. storočia, Ruské múzeum v Leningrade (k článku T. Bužekovej)*
2. strana: *detail zo spodnej časti ikony sv. Juraja drakobijcu*

Preklady: Dr. Tatiana Podolinská, RnDr. Tatiana Bužeková

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.elis.sk>

HLAVNÝ REDAKTOR

Dušan Ratica

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Tatiana Podolinská

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Ľubica Droppová, Božena Filová, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online
sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV
(v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné
zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH 48. ROČNÍKA

ŠTÚDIE

B u z e k o v á, Tatiana: K otázke prelínania funkcií nebeských kľučiarov v ruskom folklóre..... 151

P o d o l i n s k á, Tatiana - K o v á č, Milan: Dcéry Luny. Rituálne postavenie ženy v spoločnosti Mayov-Lacandónov..... 167

Č u k a n, Jaroslav: Metodologické východiská k etnologickému výskumu Radošinskej doliny..... 185

B o c á n o v á, Martina: Prechodové rituály v slovenskej čarodejnej rozprávke..... 195

DISKUSIA

K a n o v s k ý, Martin: Antropológia, história, archeológia..... 206

MATERIÁLY

B u c k o v á, Martina: Kresťanské misie v Polynézii..... 211

Š t e f a n k o v á, Mária: Nadlak - remeselnícke centrum hrnčiarstva..... 217

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

K jubileu prof. Vilmosa Voigta (Zuzana P r o f a n t o v á)..... 226

Zdravica Cyrilovi Zálešákovi (Milan L e š č á k)..... 228

Pozdrav Danovi Lutherovi (Peter S a l n e r)..... 228

Zomrel PhDr. Ján Hanušin (Ladislav M l y n k a)..... 229

Za PhDr. Máriou Prasličkovou (Ján M i c h á l e k)..... 231

Seminár pri príležitosti životného jubilea Zdenky Jelínkovej (Hana H l ô š k o v á)..... 233

ŠVK 2000 na Katedre etnológie FiF UK v Bratislave (Mária Č i č e l o v á, Zuzana V e s e l s k á)..... 235

13th International Ethnological Food Research Conference (Rastislava S t o l i č n á).... 236

Vedecké sympóziu „Lokální společnosti v terénních výzkumech“ (Juraj Z a j o n c).... 240

RECENZIE-ANOTÁCIE

J. Komorovský: Na cestách za posvätnom (Zora V a n o v i č o v á)..... 244

Kolektívne identity v strednej Európe v modernej dobe (Ol'ga D a n g l o v á)..... 245

Atlas cirkví, náboženských spoločností a religiozity Slovenska (Zuzana B e ň u š k o v á)..... 248

Zabudnuté priadky (Zora V a n o v i č o v á)..... 249

Encyklopedia of Canada's Peoples (Elena J a k e š o v á)..... 250

J. Vanovič: Tretia kniha o starom Martine /1975-1918/(Sylvia P a u l i n y o v á).. 252

K. Braxatoris: Wychod z Puchowa (Zora V a n o v i č o v á)..... 253

A. B. Mann: Rómsky dejepis (Zora V a n o v i č o v á)..... 254

J. Skladaná: Slová z hlbín dávnych vekov (Zuzana P r o f a n t o v á)..... 255

A. J. Jelinek: Židia na Slovensku v 19. a 20. storočí (Peter S a l n e r)..... 256

Anotácie

CONTENTS

STUDIES

- B u ž e k o v á, Tatiana: Some aspects of similarity of the images of saints with the attribute of key in the Russian folklore..... 151
- P o d o l i n s k á, Tatiana-K o v á č, Milan: Daughters of the Moon. Ritual status of woman in the community of Maya-Lacandons..... 167**
- Č u k a n, Jaroslav: Methodological start-points to the ethnologic research of Radošina valley..... 185
- B o c á n o v á, Martina: Passage rituals in the Slovak magic fairy tales..... 195

DISCUSSION

- K a n o v s k ý, Martin: Antropology, History, Archaeology..... 206

MATERIALS

- B u c k o v á, Martina: Christian missions in the Polynesia..... 211
- Š t e f a n k o v á, Mária: Nadlak - handicraft pottery centre..... 217

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- Jubilee of prof. Vilmos Voigt (Zuzana P r o-
f a n t o v á)..... 226
- Jubilee of Cyril Zálešák (Milan L e š-
č á k)..... 228
- Greetings for Dano Luther (Peter S a l n e r).. 228
- An Obituary for PhDr. Ján Hanušin (Ladislav
M l y n k a)..... 229
- An Obituary for PhDr. Mária Prasličková (Ján
M i c h á l e k)..... 231
- Seminary on the occasion of jubilee of
Zdenka Jelínková (Hana H l ô š k o-
v á)..... 233
- Student's Scientific Conference 2000 at the
Department of Ethnology FiF UK Bratislava
(Mária Č i č e l o v á, Zuzana V e s e l-
s k á)..... 235
- 13th International Ethnologic Food Research
Conference (Rastislava S t o l i č n á).... 236
- Scientific Symposium „Local communities in
the field-works “ (Juraj Z a j o n c)..... 240

DCÉRY LUNY

Rituálne postavenie ženy v spoločnosti

Mayov - Lacandóncov

TATIANA PODOLINSKÁ a MILAN KOVÁČ

*Mgr. Tatiana Podolinská, PhD., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,
813 64 Bratislava*

*Mgr. Milan Kováč, PhD., Katedra etnológie, oddelenie religionistiky
FiFUK, Gondova 2, 818 01 Bratislava*

The study deals with the status of Lacandon women from the point of view of rituals. It seems that in the patriarchal community of Lacandons woman is completely excluded from the religious life. Many feminine taboo concern the „changed“ or „modified“ states of woman, as are: menstruation, pregnancy and the period of labour. The authors polemize against the statement that the main reason of feminine ritual exclusion is their contamination by menstrual blood, generally considered „dirty“. The authors argue that more than 80 % of feminine taboo concern the pregnant women, which is in fact not contacted by menstrual blood. On the base of their own research, as a main reason for ritual exclusion of woman among Lacandons the authors consider her completely changed-altered state during the period of menstruation, pregnancy and labour and her supposed ability to change also her surrounding. The main reason of her exclusion from rituals is a fear of breaking the sacral order.

Kľúčové slová: ženské rituálne zákazy, Mayovia-Lacandónci

Key words: feminine ritual taboo, Maya-Lacandons

*Luna je AKNA - "naša matka"
a preto chráni nás, svoje dcéry.
Keď niektorá žena nemôže mať deti,
poprosí o pomoc Lunu - našu matku.
Luna potom v noci navštívi tú ženu
a pomôže jej. Luna sa o nás stará,
pretože my sme dcéry Luny.*

Čan Nuk, 45-ročná, 21. 1. 2000,
Nahá, Chiapas, Mexiko

I. Úvod

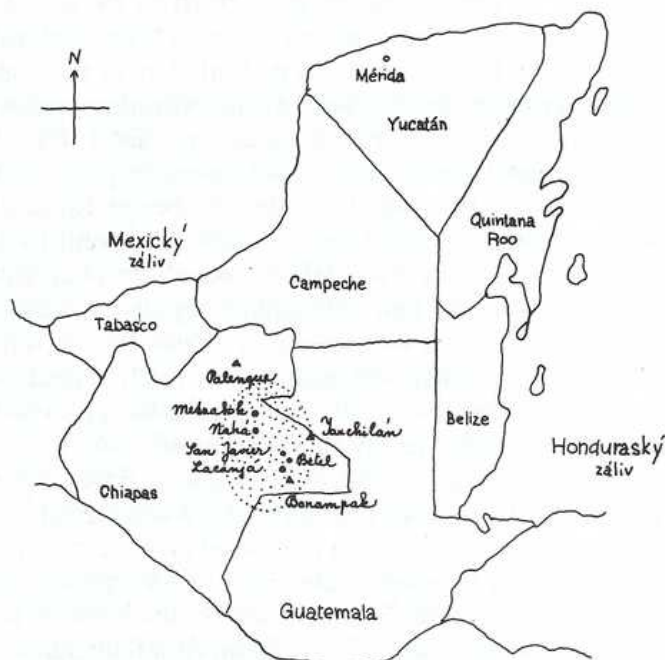
K Mayom - Lacandóncom sme sa dostali na pozvanie Departamento de Etnología y Antropología Social, ktoré je súčasťou mexického Národného historického a antropologického inštitútu v Mexico City. Dostali sme za úlohu skúmať náboženský život a jeho premeny u najkonzervatívnejšieho mayského etnika - Lacandóncov. V centre nášho záujmu mali byť otázky náboženskej identity v meniacom sa sociálnom a kultúrnom prostredí. Popri tejto hlavnej téme sme počas šiestich mesiacov v teréne, od augusta 1999 do februára 2000, mali možnosť rozpracovať aj viacero parciálnych tém, ktoré v doterajších výskumoch zostali stáť bokom. Jednou z najpozoruhodnejších bolo rituálne postavenie ženy v lacandónskej spoločnosti. Časť záverov nášho bádania sa pokúsime pretlmočiť v tejto štúdii.

Lacandónci žili pôvodne na polostrove Yucatán a dodnes hovoria dialektom yucatéčtiny. Po príchode Španielov v 16. storočí však nečakali ako ostatní, kým ich conquistadori celkom nevyhladia alebo nezotročia. Utekli pred nimi do hlbok pralesov v dnešnom štáte Chiapas a ukrývali sa tam úspešne niekoľko storočí. Časť Lacandóncov sa potom zoznámila s belochmi začiatkom 20. storočia a iná časť dokonca až v 60. rokoch 20. storočia.

Lacandónci dodnes žijú v dažďovom pralese zvanom Lacandónsky a v spôsobe svojho života, oproti poklasickému obdobiu mayských dejín, ktoré skončilo príchodom Španielov, toho skutočne veľa nezmenili. Stále zručne vyrábajú pazúrikové nástroje, obrábajú kukuričné milpy, poľujú na zver v džungli.¹ Tým najdôležitejším, čo nezmenili, je však z nášho hľadiska viera. Lacandónci stále veria v tých istých bohov, ako verili starí Mayovia,² neprijali žiadnych misionárov a stali sa tak jediným stredoamerickým etnikom, ktorého náboženský život zostal nedotknutý kresťanstvom.³ V pôvodnom lacandónskom náboženstve je najvyšším bohom *Hačakyum* a bohyne v ňom zohrávajú len podradné postavenie. Rovnako sú tam vykonávateľmi rituálov a účastníkmi náboženského života predovšetkým muži. Ženy sú vytlačené celkom na okraj duchovného života a majú dokonca zakázané čo i len vstúpiť do miestnych chrámov.

Z týchto dôvodov sa im dodnes z hľadiska ich postavenia v rituálnom živote venovalo pramálo pozornosti. Ešte aj tých málo žien-bádateliek, ktoré sa k Lacandóncom dostali, sa venovalo viac dominantným mužským rituálnym praktikám, než (zdanlivo) marginálnym ženským rolám v lacandónskom náboženskom svete. Či už išlo o švajčiarsku matrónu Gertrudy Blom, ktorá veľmi výrazne zasiahla do života Lacandóncov z Nahá⁴ alebo o Kanadanku Gracielu, ktorá sa dokonca za Lacandónca vydala, ale po dvoch rokoch utiekla,⁵ či o iné

poloamatérske pokusy žien študovať kultúru Lacandóncov, ženský svet zostával uzavretý pred ženami práve tak, ako pred mužmi.

Mapa s piatimi existujúcimi lacandónskymi osadami na východe mexického štátu Chiapas

Relatívne najväčší pokrok v tomto smere urobila mexická bádatel'ka Marie-Odile Marion. Pod drobnohľadom skúmala najmä svet lacandónskych žien z osady Lacanjá. Tam však už bolo tradičné rituálne postavenie žien čiastočne poznačené vplyvom protestantských misií. Skutočne nedotknutú rituálnu sféru života Lacandóncov bolo a je možné študovať jedine v osade Nahá. Táto kľúčová osada však zostávala v tomto smere mimo pozornosti Marion. Viaceré jej postrehy musíme navyše v svetle našich výskumov označiť skôr za povrchné až tendenčné. Vonkoncom napríklad nemôžeme súhlasiť s jej tvrdením, že lacandónski muži považujú ženy za "debilné bytosti".⁶

Mužskí bádatelia nemali v objektívnom skúmaní lacandónskych žien viac šťastia. To bolo dané zase nemožnosťou muža komunikovať s cudzou (teda lacandónskou) ženou. Takáto komunikácia je u Lacandóncov prísne sankcionovaná a rovná sa prakticky nevere. Takýto hlboký spoločenský poklesok nie je tolerovaný ani u slobodných žien. Získať informátorku, bez ohľadu na to, či ide o mladú alebo starú ženu, vydatú, slobodnú alebo vdovu, je pre mužského výskumníka jednoducho nemožné.

Práve z týchto dôvodov sa ukázal byť ideálnym výskumný mužsko-ženský pár, v ktorom sme sa o výskum rituálneho postavenia žien pokúsili my. Žena sa zdôverovala žene (pravdaže po niekoľkých priateľských vzťahoch) viacmenej ochotne, a na druhej strane, mnohé z ženského rituálneho sveta poznali dokonale muži, ktorí ovládali kontext a ceremoniálne zdôvodnenia. Tí pochopiteľne neboli ochotní o týchto citlivých témach informovať ženu, ale len muža. Tak sme po zvolení spoločnej stratégie a pri vzájomne sa dopĺňajúcich informáciách, dávali deň po dni dohromady obraz o žene, ktorá ani zďaleka nie je u Lacandóncov menejcennou bytosťou, naopak, má veľkú spirituálnu moc.

II. Tri zmenené stavy ženy: menštruácia, tehotenstvo a pôrod

Lacandónska spoločnosť je predovšetkým spoločnosťou mužov. Keď sa Lacandónca opýtate, koľko ľudí žije v ich osade, jeho odpoveď je, čo sa týka čísel, celkom určite nepravdivá, pretože Lacandónci vedia len veľmi slabo počítať. Čo sa týka spôsobu počítania, je však priznateľná, do svojho zráťania totiž započítavajú výhradne mužov. Táto navonok deklarovaná mužská dominancia sa naplno prejavuje aj v rituálnej sfére, keď do jestvujúcich domov bohov (*u na i ku*) ženy nemajú pod hrozbou smrti prístup. V rituálnej sfére sa stretávame s množstvom zákazov, týkajúcich sa žien všeobecne. Špeciálne zákazy sa potom vzťahujú na ženy počas menštruácie, tehotenstva a pôrodu. Mohli by sme napísať, že Lacandónci chápu ženu ako bytosť, ktorá je nositeľom potenciálnej nečistoty. Rovnako by sme mohli napísať, že je podľa nich nositeľkou potenciálne negatívnej energie. Ak sa však chceme priblížiť k tomu, ako vnímajú ženu samotní Lacandónci, bez vnášania našich vlastných hodnotových úsudkov, musíme napísať, že lacandónski muži v žiadnom prípade nechápu svoje ženy ako negatívne alebo nečisté bytosti. Jednoducho berú ako fakt skutočnosť, že ich prítomnosť v prípade rituálov je nábožensky sankcionovaná.

Podľa Lacandóncov sa totiž zvlášť v období gravidity, v čase okolo pôrodu a v období menštruácie menia vlastnosti ženy, takže presnejší výraz ako nečistá by bol možno "iná", alebo "zmenená". Zmenené vlastnosti ženy sa prejavujú tým, že pôsobí pozmeňujúco aj na svoje okolie. Podľa Lacandóncov v prvom rade pôsobí na svojho muža, takže ten je tiež v týchto kritických obdobiach automaticky vylúčený zo všetkých rituálov. Zmenená žena (alebo jej muž) môže totiž narušiť ich účinnosť. Pri každom rituáli dochádza nejakým spôsobom k narušeniu bežného chodu života, a to bezprostrednou komunikáciou s bohmí. Tá je presne vymedzená a môže byť nebezpečná, ak nie sú dodržané presne určené pravidlá. Každé vybočenie môže znamenať hnev bohov alebo i smrť účastníkov tohto rituálu. Keďže žena je vo svojich kritických obdobiach prechodne iná-zmenená, je pre chod rituálov mimoriadne nebezpečná.

Jestvuje preto celý rad rituálnych zákazov, ktoré sa vzťahujú na menštruujúce a tehotné ženy (v menšej miere na rodičky, pretože tie sú zväčša počas kritického obdobia pripútané k svojmu obydlíu, a tak nemajú možnosť nejakým spôsobom priamo ohroziť čistotu rituálov, odohrávajúcich sa mimo domu). Muži týchto žien tiež istým spôsobom participujú na zmenenom stave svojej ženy a nemôžu sa zúčastňovať rituálneho života rodiny, ani komunity.

Vysvetlenie, prečo je to tak, môže byť rovnako zaujímavé ako rôznorodé. Samotní Lacandónci na túto otázku nevedia odpovedať. Celý rad rituálnych zákazov, vzťahujúcich sa na ženy, je zdedený a tradovaný po stáročia. Lacandónci nemajú tendencie tieto zákazy spochybňovať alebo nad nimi logicky rozumovať. Ich typická odpoveď na podobné otázky z "nášho sveta" je tiež len otázkou, sprevádzanou odzbrojujúcim úsmevom: "Kto vie prečo?" Vysvetlenia antropológov sa zväčša odvolávajú na veľmi rozšírenú predstavu o menštruačnej krvi ako zdroji nečistoty.⁷ V prípade Lacandóncov sa však približne 80% rituálnych zákazov týka práve tehotných žien, ktoré do styku s menštruačnou krvou neprichádzajú. Mnohé zákazy sa tiež týkajú žien ako takých, bez ohľadu na to, či ide o dievčatko alebo starenu.

Na základe výpovedí samotných Lacandóncov sme skôr dospeli k názoru, že ženu z hľadiska rituálu, a najmä tých dôležitejších rituálov, vnímajú ako rušivý element v komunikácii s bohmí, ktorý usmerňuje myšlienky mužov nežiadúcim smerom a zabráňuje nielen ich koncentrácii, ale aj samotnému príchodu bohov na miesto komunikácie. Práve preto tu

muži počas všetkých dôležitých rituálov praktizujú sexuálnu abstinenciu. Tento ženský rušivý element sa ešte zosilní v zmenených stavoch ženy.

Ia. Menštruácia

Obdobie pohlavnej zrelosti nastáva u lacandónskych dievčat približne v 11. až 13. roku života. Približne v tomto veku sa aj vydať a majú prvé dieťa. Dvanásť až trinásťročné dievčatá už majú spravidla jedno dieťa. Na menštruáciu, ani na pohlavný život dievčatá zväčša nie sú vôbec pripravené. Rovnako nič nevedia o počatí, tehotenstve a pôrode. Všetko sa teda dozvedajú postupne "v pravý čas", t.j. vždy až vtedy, keď daná situácia v živote nastane. V bežnej komunikácii sú zaužívané rôzne komunikačné kódy, ktorými vyjadrujú sexuálne témy vo veľmi skrytej a kulantnej forme. Medzi ženami je napríklad bežné používať spojenia ako: "Bolí ma hlava", alebo "Bola si sa už kúpať?", či "Prala si si už šaty?", čo v preklade medzi sebou chápu ako: "Dostala som menštruáciu", alebo "Už ti skončila menštruácia?", alebo "Už si dostala menštruáciu?" Ženy počas menštruácie v minulosti pod sukňou nosili poskladaný a zošitý pás látky, ktorého konce prichytili na bruchu a na chrbte pásom sukne. Takéto pásy látky mali dva a denne si ich prali. Počas menštruácie sa žena nesmela kúpať. Očistný kúpeľ absolvovala až po jej skončení a čo je pozoruhodné - vždy spolu so svojím mužom.

K menštruácii sa vzťahuje veľké množstvo rituálnych zákazov. Od zložitých, týkajúcich sa rituálov v domoch bohov, až po obmedzenia v každodennej činnosti. Menštruujúca žena napríklad nesmie v lacandónskej domácnosti zanechať akýkoľvek svoj osobný predmet na podlahe domu.⁸ Nesmie však v prvom rade nijako participovať na obradoch bohov a nesmie sa približovať k posvätným okrskom. Najdôležitejšie tabu sa týka zákazu vstupu do jaskýň, ktoré sa považujú za sídla bohov par excellence. V zásade platia pre menštruujúce ženy tie isté zákazy, ako pre ženy tehotné.

Iib. Tehotenstvo

Obdobie tehotenstva ženy sa v lacandónskej spoločnosti považuje za veľmi špecifické. Ani tehotenstvo sa netýka len samotnej ženy, ale presne stanoveným spôsobom sa vzťahuje aj na jej muža, resp. otca dieťaťa. Aj keď jestvujú pravidlá upravujúce vzťah matky k jej budúcemu dieťaťu, väčšina pravidiel striktnie stanovuje správanie sa tehotnej ženy a jej muža voči zvyšku komunity a naopak, komunity voči budúcim rodičom. Netreba azda ani zdôrazňovať, že ani jedno z týchto pravidiel nemá sekulárny charakter. Len ťažko by sme medzi nimi hľadali povedzme pravidlá "správnej výživy" počas tehotenstva v klasickom zmysle slova. Všetky pravidlá, s ktorými sme sa stretli, mali magický či kultový charakter.

Tehotenstvo výrazným spôsobom vyčleňuje ženu z lacandónskej komunity. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať jej ambivalentné postavenie. Tak sa na jednej strane tehotnej žene prisudzujú liečiteľské schopnosti a považuje sa za "horúcu". Keď sa napríklad niekto poreže, stačí, keď tehotná žena vezme do ruky akýkoľvek list a priloží ho na ranu - krvácanie ihneď ustane a rana sa rýchlo zacelí. Veľmi silné ozdravujúce účinky má aj tenké bavlnené vlákno *k'uč*, ktoré svojimi rukami ušúľala tehotná žena. Z tohto vlákna sa kedysi tkali látky na bavlnené lacandónske odevy - *šikuly*. V prípade ozdravnej procedúry sa uviaže kúsok takéhoto vlákna chorému okolo krku. Už samotný *k'uč* má liečivé účinky, nezávisle od toho, kto ho ušúľal, či žena, ktorá nie je tehotná, alebo dokonca hociktorý muž. (V prípade, že na blízku nie je žiadna žena, môže *k'uč* spraviť aj muž.) Toto vlákno má ale menší

účinnosť ako to, ktoré urobí žena. Najsilnejšie k'uč však môže spraviť práve tehotná žena. Preto keď je v dedine niektorá žena tehotná, vysielajú za ňou poslov so žiadosťou o k'uč pre svojich chorých. Nie je zvykom tejto žiadosti nevyhovieť.

Rovnaké bavlnené vlákno k'uč nosí uviazané ako apotropajný prostriedok na svojom krku aj žena počas tehotenstva. Čas uviazania k'uč nie je presne stanovený. Niektorá žena ho nosí už v prvom či druhom mesiaci gravidity, iná až tesne pred pôrodom. Jeden z našich informátorov uviedol: "O tom rozhoduje dieťa v žene, ono si k'uč vypýta." Tehotná žena potom požiada inú ženu (najčastejšie svoju svokru alebo matku, podľa toho, v ktorej domácnosti žije), aby jej spravila k'uč a zaviazala jej ho na krk. V tomto prípade si nemôže spraviť bavlnené vlákno sama pre seba, ani žena, ktorú o túto službu požiada, nemôže byť práve vtedy tehotná. Takéto k'uč by vraj nemalo žiadny účinok, lebo "to by bolo od rovnakej ženy, to by nefungovalo".

Na druhej strane však obdobie tehotenstva podľa Lacandóncov zosilňuje už i tak "rušivý" element ženy. Tak tehotná žena môže byť pre ostatných i nebezpečná. Tehotná žena, presnejšie dieťa v nej, dokáže akoby "uriect" iné práve narodené alebo malé deti, ktoré ešte nevedia rozprávať. Lacandónske ženy hovoria, že ešte nenarodené dieťa v žene sa vie zhovárať s malými deťmi. Preto keď stretne tehotná žena inú ženu, ktorá nesie v náručí malé dieťa, toto sa zrazu veľmi rozplače a nechce sa utíšiť. Okrem toho sa tiež dieťaťu z ničoho nič rozpáli hlavička. Lacandónky na tento svojský druh negatívneho magického pôsobenia poznajú i svojský liek - dieťaťu treba umyť hlavu v odvare z listov čili papriky a roztlčeného cesnaku. Takéhoto stretnutia s tehotnou ženou sa však obávajú a ak je to možné, snažia sa mu vyhnúť.

Podľa niektorých Lacandóncov má v sebe tehotná žena jed, a preto už len svojou prítomnosťou zosilňuje účinky hadieho jedu v tele poštípaného. Medzi Lacandóncami je hadie uštipnutie najčastejšou príčinou neprirodzeného úmrtia. Takmer všetci chodia totiž bosí a všetky hady, ktoré tu žijú, a ktorých nie je málo, sú jedovaté. Hoci Lacandónci poznajú rastlinné lieky na hadie uštipnutie, veria, že ak do domu, kde leží poštípaný človek, vstúpi tehotná žena, ten sa už napriek rastlinným liekom nevylieči a naisto umrie. Tehotná žena môže tento svoj negatívny vplyv eliminovať iba tak, že chorému podá lyžičku s *maatзом* (tradičný mayský kukuričný nápoj - šp. *pozol*, ktorý sa denne pije v každej lacandónskej domácnosti). Vtedy vraj poštípaný neumrie. O tomto nás z vlastnej skúsenosti informoval Čan Kin Jacobo zo San Javieru (asi 25-ročný). Keď sám pred ôsmimi rokmi ležal doma uštipnutý *hač kanom* (štrkáč), vstúpila do ich domu tehotná žena. Veľmi sa preľakol a myslel, že je to jeho koniec. Žena si však uvedomila chybu, rýchlo mu podala lyžičku s *maatзом* a vďaka tomu prežil.

Počas tehotenstva sa lacandónske ženy riadia určitými stravovacími zákazmi. Ide o zákazy spadajúce väčšinou do kategórie imitatívnej mágie. Tak sa napríklad lacandónske ženy v tomto období vystríhajú jesť arašidové orechy, pretože veria, že inak by dieťa po pôrode malo dlho šupinatú hlavičku. Rovnako sa vyhýbajú čili papričkám a pikantným jedlám, hoci dodržiavanie tohto zákazu im robí nemalé problémy. K obľúbeným jedlám Lacandóncov (ženy a deti nevynímajúc) totiž patrí posolený rozkrojený zelený citrón posypaný čili papričkou, alebo nezrelé čili papričky (nezrelé sú ešte pikantnejšie ako zrelé) uvarené spolu s roztlčeným cesnakom. Dôsledkom nedodržania tohto "pikantného zákazu" je to, že dieťa sa narodí posiate drobnými červenými škvrnkami, najmä v tvári, najviac na čele. Tieto škvrnky však časom zmiznú a tak sa tento stravovací zákaz, hoci je všeobecne známy, striktné nedodržiava.

K ďalším imitatívnym zákazom patrí zákaz robenia šípov. V komunite severných Lacan-

dóncov - v Nahá - patrí výroba šípov k hlavným mužským remeselným aktivitám a ich predaj v najbližších turisticky prístupných ruinách, v Palenque, je základným finančným zdrojom miestnych rodín. Počas tehotenstva ženy však muž nesmie pracovať na výrobe šípov. Ak tento zákaz poruší, dieťa sa narodí s hrčovitými výrastkami na spánkoch alebo vžadu na krku, rovnakými ako sú na "harpúnovitom" type šípu, ktorým sa poľuje na opice. Náš informátor Kayum Paniagua tento zákaz porušil a jeho dieťa sa potom narodilo s dvomi hrčami na pravom spánku a jednou hrčou vžadu na krku. Po čase však tieto hrče zmizli a na jeho teraz už asi 3-ročnej dcérke Nuk Rose nevidno žiadne výrastky. Ten istý Kayum porušil i ďalší zákaz vzťahujúci sa na muža tehotnej ženy, i na tehotnú ženu samotnú. Počas tehotenstva ženy totiž jej muž, rovnako ako ona, nesmú liezť na strom, lebo by vyschol alebo prestal rodiť. Kayum v kritickom období vyliezol na dovtedy bohato rodiaci pomarančovník, čo rástol na dvore. Na potvrdenie svojich slov nám ukázal suché konáre v strede stromu, kadiaľ liezol. Polovyschnutý strom bol inak obsypaný pomarančami.

Významným rituálnym zákazom je ukrývanie výroby kanoe pred tehotnou ženou. Výroba kanoe, ktoré Lacandónci najčastejšie robia z jediného kusu mahagónovníka, je veľmi náročná práca, ktorej sa zúčastňuje spravidla päť mužov. Dôležité je, aby sa o výrobe kanoe žiadna tehotná žena ani len nedozvedela. Ak by sa o tom totiž dozvedela, kanoe by hneď prasklo a mnohოდňová ťažká práca by vyšla nazmar. Pre istotu sa s výrobou kanoe Lacandónci nezdôverujú ženám vôbec. Nie je totiž isté, či niektorá náhodou nie je tehotná, hoci sama o tom ešte nevie. Výroba kanoe má mnoho rituálnych náležitostí, ktoré je nevyhnutné striktne dodržiavať. Utajiť jeho výrobu pred ženami však patrí k tomu najdôležitejšiemu.

Tehotná žena nesmie vstúpiť do žiadnej jaskyne, rovnako ani muž, ak je jeho žena tehotná. Z tohto zákazu majú lacandónski muži skutočný strach, a preto sa odvažujú na návštevu jaskýň (napríklad kvôli poľovačke na veľkého hlodavca *hare* - šp. *tepezquintle*) len ak majú úplnú istotu, že ich žena nie je tehotná. Tou istotou však nemôže byť menštruácia, pretože pre tú platí úplne identický zákaz. Naše návštevy tajných jaskýň, kde sa vykonávajú určité obrady, uskladňujú opotrebované nádoby bohov alebo v nich žijú zlovoľné bytosti *Štabay*, mali vždy nádych veľkého dobrodružstva. A to nielen kvôli návšteve tajuplného posvätného miesta, ale najmä kvôli veľkým obavám sprievodcov, aby sa jaskynný otvor za nimi nezavrel a navždy nás neuväznil v podzemných priestoroch. To bol totiž trest bohov za porušenie zákazu vstupu tehotných, či menštruujúcich žien alebo ich manželov. Spomíname si, ako si náš sprievodca Čan Kin Antonio Ramo po vyjdení z jaskyne, ktorá údajne skrývala psa, zostupujúceho každý večer na zem v podobe hviezdy, viditeľne vydýchol a poutieral si pot. Neobával sa toho tajuplného psa, úplne ho vyvádza z miery, napriek jeho veľkej odvahe, "neistá" ženská spoločnosť, kvôli ktorej každú chvíľu poškuľoval na otvor, či za nami jaskyňa nezatvorí "ústa".

K elementárnym rituálnym zákazom patrí zákaz dotýkania sa posvätných nádob bohov. Tehotné ženy tiež nesmú takúto nádobu v žiadnom prípade prekročiť. Ak by sa tak stalo, dieťa by sa narodilo poškodené alebo deformované. Tieto zákazy, podobne ako mnohé ďalšie, treba však chápať skôr v deklaratívnej rovine. Nie preto, že by sa tehotné ženy týchto nádob de facto dotýkali alebo ich prekračovali, ale preto, že to bolo jednak nemysliteľné, a jednak prakticky neuskutočniteľné. Pred miestami, kde sa posvätné nádoby nachádzali, totiž stálo také množstvo zákazov, bariér a tabu, že k znesväteniu nádob tehotnou ženou nemohlo dôjsť ani len náhodne.

Tehotenstvo lacandónskych žien však nebýva skomplikované len rituálnymi zákazmi. Neprebíha vždy ideálne ani v rovine biologickej. V takýchto prípadoch si Lacandónky, odkázané len na svoju vlastnú pomoc a skúsenosti, vedia obdivuhodne poradiť. Lacandón-

ske ženy vedia napríklad zistiť polohu plodu v maternici. Rukami natretými horúcou bravčovou masťou prehmatávajú brucho ženy a podľa pohybov plodu zistia, kde má hlavičku. V prípade "obrátenej polohy" - nožičkami dolu - poznajú bylinky, pomocou ktorých prevrátia dieťa v maternici do správnej polohy - hlavičkou dolu. Rovnako sú známe bylinky na ženskú neplodnosť, na bolestivú a silnú menštruáciu, na opuchnutú a stvrdnutú maternicu, aj na cysty na vajíčkovodoch a vaječníkoch. V komunite južných Lacandóncov v San Javieri nás o týchto bylinkách vedeli poučiť 12-ročné dievčatá. V Nahá však už ich znalosť pomaly vymiera a v tomto smere sa viac spoliehajú na asi 70-ročnú bylinkárku Petronu z mayského kmeňa Tzeltalov. Tá pravidelne navštevuje lacandónske domácnosti v Nahá a prináša so sebou potrebné bylinky. Ako Tzeltalka sa totiž môže bez problémov pohybovať po Nahá a navštíviť všetky domácnosti, čo pre iné lacandónske ženy nie je možné. To aj vysvetľuje, prečo napriek tomu, že lacandónske ženy mnohé bylinky na ženské choroby poznajú, je Petrona v Nahá potrebná. Každá žena totiž ovláda účinok tých bylín, ktoré sa naučila vo svojom dvore, prípadne v dvore svojho muža. Hoci jestvuje akési penzum základných znalostí, vzhľadom na takmer nepriepustnú uzavretosť jednotlivých dvorov (rodín, či veľkorodín) ani jedna žena v Nahá nemá možnosť si tieto znalosti rozšíriť alebo konfrontovať so znalosťami iných lacandónskych žien. Rovnako sme sa tiež stretli s názorom, že toto umenie je veľmi nebezpečné, a preto mnohé ženy ani nemajú záujem sa v ňom zaúčť či zdokonaľovať. Väčšina Lacandóncov sa totiž k chorobe aj k svojmu životu všeobecne stavia veľmi fatalisticky. V prípade choroby neboli naučení liečiť sa v klasickom zmysle slova, t.j. bylinkami. Namiesto toho sa skôr spoliehali na veštby, sny a prejavy vôle bohov, do ktorej smrteľník nemá nielen možnosť, ale ani právo zasahovať.

Lacandónske ženy sú v tomto postoji stále veľmi tradičné, a v akejkoľvek situácii sa radšej odovzdávajú do božích rúk dodatočnou formulkou: "ak budú bohovia chcieť...". Od Petrony sme sa dozvedeli, že hoci to z miestnych lekárskech štatistík nevyplýva, lacandónske ženy majú najmä v neskoršom veku veľké problémy a pomoc skúsenej bylinkárky je veľmi žiadaná. Petrona totiž dokáže vyliečiť aj komplikované prípady, na ktoré už všeobecné znalosti lacandónskych žien nestačia. Vyliečila napríklad Čan Nuk z Nahá, ženu nášho hostiteľa Čan Kin Matea, z tzv. "neprávneho tehotenstva", pričom nielenže stanovila správnu diagnózu, ale pomocou "siedmich šálok veľmi horkého odvaru z listov jedného stromu" ju dokázala zbaviť nahromadenej vody v maternici. Petrona neskôr inými bylinkami pomohla tejto žene znovu otehotnieť. Vopred ju však upozornila, že dieťa počaté s pomocou tohto druhu bylín sa vždy narodí predčasne. Asistovaním pri jeho pôrode potom pomohla zachrániť skutočne predčasne narodené, asi 7-mesačné dievčatko, ktoré navyše odmietalo materské mlieko. Týždeň ho ohrievala v peci v teplom popole a dávala mu piť čaj zo svojich bylín. Dnes je z neho veľmi životaschopná 13-ročná slečna Šaoč Susita.

Posledným faktom, ktorý sa nám v súvislosti s tehotenstvom podarilo zistiť v Nahá je, že budúci rodičia väčšinou vedia zistiť pohlavie svojho budúceho dieťaťa podľa znamenia, ktoré sa im prisní. Do určitej miery ho môžu i sami ovplyvniť tým, že budú jesť viac samčích výhonkov rastliny *č'ib*, ktoré volajú *ton*, a vtedy sa im narodí chlapec. Ak budú jesť zase samičie výhonky, narodí sa im dievčatko. Budúcim rodičom sa však ešte počas tehotenstva ženy väčšinou prisní sen, podľa ktorého vedia, či sa im narodí chlapec alebo dievča. Keď sa niektorému z nich sníva, že vykonáva ženské práce, ako napr. šije alebo robí kukuričné placky - *wah*, znamená to, že sa im narodí dievčatko. Ak sa však prisní, že vykonáva mužské práce, ako napr. že robí šípy alebo rúbe drevo - narodí sa im chlapec. Tejto snovej symbolike veria⁹ a demonštrujú ju konkrétnymi príkladmi snov, ktoré mali pred narodením svojich detí. Nášmu informátorovi Čan Kin Juanovi Carlosovi sa napríklad v druhom mesiaci tehotenstva

jeho ženy prisnil sen, že rúbe drevo. Ukazujúc na svojho teraz už 3-ročného syna Čan Kin Alberta hovorí: "Moja žena chcela dievčatko, ale ja som vedel, že to bude chlapec, sny neklamú." Jeho žena Koh Alicia, pochádzajúca z južnej komunity Lacandóncov v San Javieri dodáva: "Moja mama mi hovorila, keď budeš veľmi chcieť, aby sa ti narodilo dievčatko, narodí sa ti chlapec." V komunite Lacandóncov zo San Javieru sme sa u žien stretli s tým, že si želajú, aby sa im ako prvé dieťa narodilo dievčatko, pretože potom vraj žena pomaly starne. Ak sa ako prvý narodí chlapec, žena zostarne veľmi rýchlo. Nesmú si to však v skutočnosti priať, ale ako to už u nich býva, celkom sa odovzdať do vôle bohov.

Iic. Pôrod

Podobne, odovzdané do rúk božích, lacandónske ženy privádzajú na svet aj svoje potomstvo. V minulosti, a čiastočne aj dnes, rodili a rodia lacandónske ženy obvykle celkom samy, utiahnuté niekde v džungli. Ženy-prvorodičky častokrát vopred nie sú poučené, ako sa majú pri pôrode správať, pretože ich matky sa pri každom pôrode utiahli do ústrania v džungli a domov už doniesli narodené dieťa so zaužívaným vysvetlením: "Našla som ho v džungli" (prípadne: "Kúpila som ho v džungli"). Medzi Lacandóncami sa vzhľadom na uzavretý "dvorový" systém nevyvinula funkcia pôrodnej babice či pôrodníka. Ak ženy nerodili úplne samy, rodili s pomocou inej, skúsenejšej ženy v danej domácnosti, alebo s pomocou svojho muža. O pôrode nám paradoxne viac vedeli (či chceli?) povedať muži ako ich ženy. Ako však vravia, nie každý muž má dosť sil na to, aby videl pôrod a pomáhal pri ňom. Preto svojim ženám pri pôrode pomáhajú len "silní" muži. V takomto prípade muž pred pôrodom nájde v džungli miesto, ktoré je dostatočne odľahlé a pritom nie je príliš vzdialené od domu, aby naň rodička vládala prísť a po pôrode zase z neho odísť. Toto miesto vyčistí mačetou, aby bolo bezpečné a nehrozilo nebezpečenstvo poštípania hadom. Prinesie sem tri kamene, suché drevo a pripraví klasické trojbodové ohnisko, na ktoré postaví hrniec s vodou. Potom postaví drevenú konštrukciu, podobnú hrazde, tzv. *ko go če wi*, alebo len *če*, teda drevo. Táto pozostáva z dvoch hrubších drevených kolov zabitých do zeme, hore upravených do vidlice a tretieho tenšieho konára, ktorý sa vloží do oboch vidlíc kolmo na nosné koly a pevne sa priviaže pružným lykom stromu *tzu tok*. Vznikne tak akási nízka primitívna hrazda. Nosné koly sa v Nahá vyrobia z tvrdého dreva stromu zvaného *ya* (šp. *chicle*), v San Javieri zo stromu *m'h'če*. Vodorovný konár je približne vo výške pol metra nad úrovňou zeme, tak aby sa ho mohla kľáčiaca žena chytiť rukami a zapierať sa oň bruchom zhora, tesne pod prsiami. Aby sa rodičke uľahčilo, zvykne sa tento konár obaliť látkou.

Žena sa na mužom vybraté miesto odoberie potom, čo jej odtečie *yoč ha*, plodová voda, ešte pred tým, než prídu prvé kontrakcie. Keď začne pôrod, žena si kľakne rozkročmo pod dva nosné koly pripravenej konštrukcie a zaprie sa o ňu. Počas celého pôrodu nesmie dať za žiadnych okolností nohy k sebe a nesmie si sadnúť na päty. Keďže niektoré pôrody častokrát trvajú aj 24 a viac hodín, žena sa už nedokáže vlastnými silami zapierať o konštrukciu, a tak ju pod prsiami, zo zadu od chrbta drží a nadľahčuje jej muž. Počas extrémne dlhého pôrodu dajú žene aj napit' a zjesť kukuričnú placku - tortilu. Aby urýchlili pôrod, dajú jej vypit' dve surové slepačie vajcia.

Ženy končia pôrod často s krvavými kolenami a krvavou bradou (keď sa už nevládu držať hrazdy rukami, opierajú sa o ňu sánkou). Ak je rodička príliš slabá, alebo ak sa tak muž rozhodne, zhotoví pôrodnícku konštrukciu rovnakým spôsobom, ale zabije ju do hlinenej podlahy priamo v dome. Postup je rovnaký ako pri pôrode v džungli. V súčasnosti sa táto drevená konštrukcia stále používa v Nahá, Metzaboku a San Javieri. V prípade mladších

rodičiek sa však čoraz častejšie možno stretnúť aj s pôrodní po ležiačky na chrbte, za asistencie lekára.

Pri tradične vykonávanom pôrode musí zvládnuť prípadné komplikácie žena sama, alebo jej muž, ak je prítomný. Osobne nám vyrozprával o ťažkom pôrode svojej ženy Čan Kin Jacobo, ktorý postavil svojej žene konštrukciu priamo na hlinenej podlahe v svojej chatrči. Ukázalo sa, že jeho žena Koh Čabela rodí dieťa v prevrátenej polohe. Keďže na to neprišli včas a nepomohli si bylinami, Čan Kin Jacobo prevracal dieťa v lone svojej manželky sám, intuitívne a len svojimi rukami. A to všetko počas mimoriadne ťažkého pôrodu. Tento amatérsky výkon, bez lekárskeho záznamu a dodržania elementárnych hygienických predpisov, mu našťastie vyšiel a jeho žena i syn sú dnes zdraví, chlapec má okolo troch rokov.

III. Po pôrode

Po pôrode sa rodička nesmie v nijakom prípade umyť. (Toto zaujímavým spôsobom korešponduje so zvykom neumývania sa počas menštruácie.) Umyje sa len dieťa, zabalí sa do prikrývky alebo rovno oblečie do tradičného lacandónskeho odevu - šikulu (inak sa do neho oblečie až po príchode domov). Vysilená žena sa v teple udržuje tak, že sa do siedmich, prípadne deviatich špeciálnych listov rastliny podobnej banánovníku, zvanéj *šibi*, zabalia uhlíky zo spáleného dreva stromu *čak ya*, a tieto sa prikladajú žene na brucho.

Po pôrode placenty nasleduje časť rituálu, o ktorej podľa slov mužov "ženy nič nevedia". Placentu, ktorá sa lacandónsky nazýva *witzin*, teda mladší súrodenec, muž rodičky umyje, osuší a zabalí do banánového listu. Skoro ráno, tak aby ho pritom nikto nevidel (okolo štvrtej, piatej hodiny), vezme "banánový balíček" a ide s ním do džungle "na miesto, kde nechodia ľudia". Vykope tam jamu hlbokú asi 1 meter. Na jej dno položí zabalenú placentu, potom nasype asi 25-centimetrovú vrstvu popola, na ktorú položí 3 alebo 5 zŕn kukurice. Nakoniec jamu zahrnie zemou.

Tento pohrebný rituál "mladšieho súrodenca" sa robí preto, aby boh smrti *Kisin* nezjedol *pišan*, t.j. dušu dieťaťa a aby neublížil jeho rodičom. Keďže placenta bola v tele matky spojená s matkou i dieťaťom, po pôrode predstavuje veľké nebezpečenstvo, pretože účinky negatívneho narábania s ňou sa môžu preniesť na matku, dieťa i otca. Muž si miesto, kam pochoval placentu svojho prvorodeného dieťaťa dobre zapamätá a označí, aby vedľa neho mohol pochovať placenty ďalších svojich detí. Na tento svoj "privátny rodinný cintorín" potom pochováva aj prípadne predčasne narodený plod. Ako sme zistili, Lacandónci prísne rozlišujú medzi predčasne narodeným dieťaťom, ktoré sa narodí mŕtve a donoseným dieťaťom, ktoré zomrelo pri alebo krátko po pôrode. Rozlišujúcim kritériom pre nich je to, "či sa podobá človeku". Predčasne narodený plod za človeka nepovažujú, a preto ho ani nepochovávajú na svoj riadny cintorín, ale len na toto tajné miesto, ktoré pozná len jeho otec. Donosené dieťa, ktoré zomrelo pri pôrode, alebo sa narodilo mŕtve, však považujú za plnohodného človeka a pochovávajú ho na oficiálnom cintoríne zvyčajným spôsobom.

Tento rituál pohrebu placenty (resp. nedonoseného plodu) sme aktuálne zaznamenali v Nahá a v San Javieri, s veľkou pravdepodobnosťou ho zachovávajú v Metzaboku, s menšou v Lacanjá. V súvislosti s tým, ako ďaleko od domu sa placenta uschová, sa v San Javieri traduje pravidlo, že ak sa placenta pochová blízko domu, ďalšie dieťa príde rýchlo, ak sa pochová ďalej od domu, ďalší prírastok nepríde tak skoro. Týmto spôsobom možno vraj do určitej miery regulovať početnosť rodiny.

Ďalší rad popôrodných rituálov sa týka pupočnej šnúry, ktorú Lacandónci nazývajú *tuč*. Pupočná šnúra sa po pôrode prerezáva rozpoleným zaostreným stebлом rákosovitej rastliny

och, z ktorej sa vyrábajú šipy. Táto rastlina je vnútri dutá, a po prerezaní sú jej hrany mimoriadne ostré. Lacandónci tvrdia, že sú ostrejšie ako nôž či žiletka a pupočná šnúra prerezaná týmto stebлом takmer vôbec nekrváca. Prevažné dodržiavanie tohto zvyku sme zaznamenali okrem v Nahá aj v komunite severných Lacandóncov v Metzaboku a v San Javieri. Pupočná šnúra dieťaťa sa usuší a uschová. V San Javieri sa položí pod kameň pri niektorom z nosných stĺpov, z vonkajšej strany domu. Popriprade sa môže uschovať na suchom a bezpečnom mieste niekde v dome, tak aby bola chránená pred hmyzom či inými živočíchmi (spôsob prevládajúci v Nahá).

Napriek tomu, že naši informátori zjavne mali doma uschovanú usušenú pupočnú šnúru svojho asi dva a pol ročného syna, nechceli nám ukázať ani len miesto, kde ju majú skrytú a neurčito ukazovali hlavou niekde smerom hore. Na otázku, v čom je schovaná, sme nedostali jednoznačnú odpoveď: "ako kto, niekto ju má iba tak v nejakej krabici". V Nahá sa k ďalšiemu využitiu pupočnej šnúry viaže pravdepodobne konkrétny mýtus, hoci jeho úplnú podobu sa nám nepodarilo zachytiť. Naš informátor Čan Kin Juan Carlos totiž svoje vysvetlenie začal aj skončil formulkou "to je tajné..."

Postupne sme si však z rôznych prerieknutí a útržkov zostavili nasledovný obraz o magickom použití pupočnej šnúry: Po uplynutí približne troch až piatich rokov matka dieťaťa zasadí jeho pupočnú šnúru spolu s tromi zrnkami kukurice do zeme niekde blízko domu. Kukurici, ktorá takto z pupočnej šnúry vyrastie, sa po dozretí tradičným spôsobom zalomí stvol (približne v polovici) a kukurica sa nechá schnúť priamo na koreni dva až tri mesiace. Kukuričné šúpolie z tejto kukurice, tzv. "šaty" - *nok*, má apotropajný význam. Matka dieťaťa si ho dá pod hlavu na mieste, kde spí a šúpolie ju potom chráni pred zlými silami, a najmä pred Kisinom. Zrná tejto "pupočnej" kukurice sú tiež veľmi dôležité. Neskonzumujú sa, ale sa počas výsadby posadia spolu s obyčajnou kukuricou, a to v kombinácii vždy 1 "pupočné" a 2 obyčajné zrnká do jednej jamky. Kukurica potom údajne vyrastie nezvyčajne pekná a vysoká. "Pupočné" zrná tak magicky ovplyvňujú rast a úrodu.

Obdobie po pôrode sprevádza celý rad ochranných rituálov. Rodička i dieťa sú vo veľkom nebezpečenstve, a to nielen zo strany vonkajších démonických síl, ale aj ľudí. Preto sú zaužívané určité spôsoby oznámenia o narodení, ktoré sprevádza zástupná symbolika. Niektoré z nich sú veľmi archaické. Iné môžu byť individuálne, súvisieť so strachom z čiernej mágie a môžu byť novšieho dátum. V Nahá sme sa napríklad stretli s tým, že rodičia po pôrode vyhlásili, že sa im narodilo dieťa opačného pohlavia ako v skutočnosti. "Povedala mi, že sa jej narodilo dievčatko, a potom neskôr som zistila, že to je chlapec. Asi sa ma bála." V San Javieri zase jedna rodina neoznámila rodičom otca dieťaťa, že sa im narodilo prvorodené dieťa, hoci bývali od nich len pol hodiny pešo a inak sa zvykli navštevovať. Tento stav trval asi mesiac. Na otázku, prečo to tak bolo, nám otec dieťaťa odpovedal: "Tak, bál som sa".

Po pôrode prídu zvyčajne rodičku navštíviť ostatné ženy z rodiny i širšej komunity. Každá z nich prináša so sebou bavlnené vlákno k'uč, ktoré ušúľala špeciálne pre túto príležitosť. Každá zo žien potom zaviaže rodičke i dieťaťu toto bavlnené vlákno okolo krku, oboch zápästí i oboch členkov. Po ich odchode má rodička i dieťa častokrát aj štyri centrimetre širokú vrstvu bavlnených vlákien na všetkých 5 miestach (1 bavlnené vlákno má hrúbku asi 0,5 - 1mm). Tento súbor bavlnených vlákien má rodičke i dieťaťu zaručiť akúsi univerzálnu bezpečnosť, garantovanú ženskou časťou komunity. Apotropajný účinok každého jednotlivého k'uč sa znásobí a ich suma vytvára okolo rodičky i dieťaťa veľmi silné ochranné pole.¹⁰ Všetky k'uč tiež pomáhajú k rýchlejšiemu hojeniu rán. Moment narodenia dieťaťa je v lacandónskej komunite v Nahá jedinou výnimkou, keď ženy z rôznych dvorov môžu prekročiť

nepísané "navštevovacie tabu". Popôrodnú návštevu rodičky možno klasifikovať ako dôležitý ženský rituál, ktorým si ženy vyjadrujú vzájomnú spolupatričnosť, praktizujú pritom čisto ženské obrady apotropajnej mágie. Aj keď sa prítomnosť mužov nevylučuje, aktívne sa na tomto rituáli podieľajú výhradne ženy.

Zväzok bavlnených vlákien k'uč nosí žena i dieťa približne dva až tri mesiace, "až kým sa sami nerozpadnú". Potom žena sníme všetky vlákna zo seba i svojho dieťaťa a odloží ich na nejaké bezpečné miesto v dome, spolu s usušenou pupočnou šnúrou novorodenca. Tu ich opatruje dva až tri roky. Potom môže bavlnené vlákno zahodiť, alebo naďalej opatrovať. Ak by ho však zahodila hneď po pôrode, stala by sa vraj darebnou a nič by sa jej nechcelo robiť.

Lacandónske ženy sa veľmi rýchlo vracajú do normálneho chodu v domácnosti. "Už hodinu po pôrode môžeš vstať a trošku, pomaličky prejsť." Medzi Lacandóncami je zvykom starať sa, pokiaľ je to možné, len o svoju vlastnú domácnosť. Preto nie je zaužívané po pôrode žene v domácnosti pomáhať a prípadná pomoc od inej ženy v domácnosti je v určitom zmysle nadštandardná. Preto rodička zvyčajne už na druhý deň po pôrode začína s plnou starostlivosťou o domácnosť - melie kukuricu, robí tortily a perie šaty. V prípade, že jej predsa len niekto pomáha, púšťa sa do domácich prác naplno zvyčajne až na štvrtý alebo piaty deň.

Zaužívaným zvykom je však príprava prvého jedla pre rodičku. Toto tradične pripravuje svokra alebo matka rodičky. Prvým jedlom rodičky sú opekané mladé stonky rastliny zvanej *č'ib*. Táto rastlina má podľa Lacandóncov veľmi silné regeneračné účinky. Hovoria o nej, že "neumrie", lebo po zrezaní stonky z nej v dome (bez vody a zeme) do troch dní vyrastie nový výhonok. Je zaujímavé, že hoci surový *č'ib* môžu jesť muži, ženy aj deti bez obmedzenia, opekaný môžu jesť len ženy, ktoré už rodili a muži, ktorí už majú deti. Opekaný *č'ib* je vraj totiž veľmi silný a vďaka nemu sa rodičke rýchlo zahoja rany. Jeho silu však "znesie" len žena, ktorá už vydržala pôrod (eventuálne muž, ktorý má deti). Z tohto stravovacieho tabu je možné usudzovať, že hlavným atribútom dospelosti, resp. prechodovým rituálom do dospelosti podľa Lacandóncov nie je iniciácia *mek čur*,¹¹ ktorá sa odohráva v detstve, ani manželstvo, ktoré sa uzatvára prakticky tiež v detskom veku, ale až narodenie dieťaťa. Až žena, ktorá zažila pôrod, je skutočne dospelou ženou.

Opekaný *č'ib* spolu s tortilami je hlavným jedlom rodičky ešte asi 20 dní po pôrode. Ďalším dôležitým prvkom popôrodnej stravy je silný hydínový vývar. V tejto súvislosti je dôležité, z akého druhu hydiny sa vývar uvarí. Celkovo je lepší vývar z kohúta ako zo sliepky, lebo "kohút má viac sily". Z týchto dôvodov sú tiež najlepšie bojové odrody kohútov, ktoré nemajú takmer žiadny tuk a len veľmi tvrdé mäso. Naopak, nevhodné sú bežne na trhu predávané brojlerové, mäsité odrody sliepok, ktoré sa od tučnoty ledva hýbu. Podľa Lacandóncov tento typ sliepok nemá žiadnu silu a "vitamíny". Vývar z bojového kohúta je však "plný vitamínov", a preto aj veľmi vhodný na posilnenie rodičky. V prípade, že rodina nechová sliepky a nemá peniaze na ich zakúpenie, môže sa ako alternatíva hydínového vývaru použiť rybacia polievka. Je pravdepodobné, že tento zvyk je v lacandónskom prostredí archaickejší. Prvým nápojom rodičky je *atole* (šp.), lacandónsky *sak ha*, t.j. "biela voda", nápoj z vody a zomletej, takmer surovej kukurice. Tento nápoj je tradičným nápojom lacandónskych (a všeobecne aj mayských) domácností, pijú ho väčšinou deti a Lacandónci mu prisudzujú aj mierne liečivé účinky. *Atole* je potrebné po pôrode vypiť vo väčšom množstve. Podľa Lacandóncov zabezpečí žene dostatok mlieka.

IV. Opossum a Jaguár

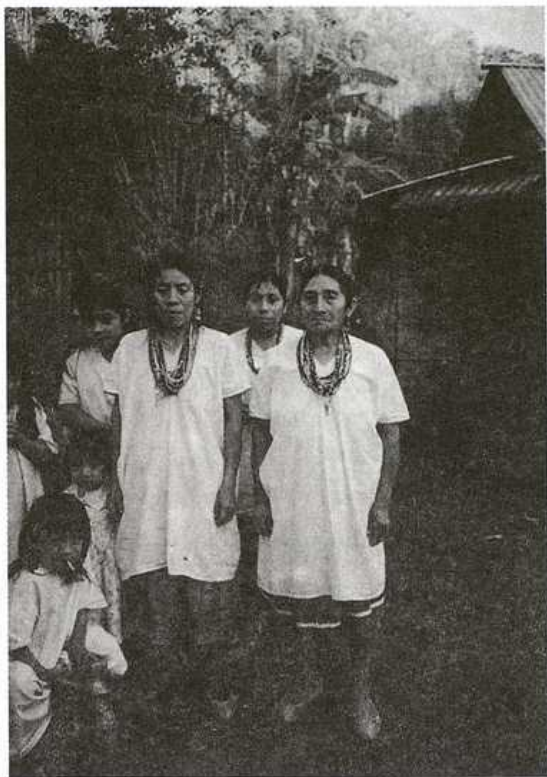
Lacandónsky muž pred zhotovením drevenej "pôrodnicej" konštrukcie na otázku ostatných, kam ide a čo tam bude robiť odpovedá formulkou: *t'u re ha oč* alebo *in re hik oč*, teda "chytať oč", alebo odpovedá "idem loviť oč". *Oč* je lacandónsky názov pre vačicu opossum. Nie je celkom jasné, prečo Lacandónci malé deti prirovnávajú práve k tomuto tchorovi podobnému zvieraťu. Patrí k významným škodcom, na ktorých poľujú, ale ich mäso, až na zvlášť otrlé výnimky, nikto nekonzumuje. Kľúč bude treba hľadať pravdepodobne v symbolickom chápaní zvierať, ktoré vystupuje napr. u Mayov-Quicheov v Popol Vuh, kde opossum, teda oč, quichejsky *vuč*, je pánom svitanie.¹² V lacandónskom slovníku sa slovo "oč" vyskytuje aj ako vlastné meno. Najčastejšie sa spája s dievčatami, ktoré sa v detstve zvyknú volať "Ša Oč", teda stiahnutím z Čan Oč - "Malá Oč", čo sa v dospelosti zmení iba na "Oč". Toto označenie má preto predovšetkým feminínne asociácie, aj keď sa môže výnimočne použiť aj na označenie detí bez pohlavnej diferenciácie, teda "oč" ako všeobecnina pre dieťa.

K veľmi archaickým formulám patrí tiež tá, ktorá sa týka narodenia syna. Na otázku ostatných, čo sa narodilo, lacandónsky muž tradične odpovedá: "Narodil sa mi jaguár". Ak sa narodí dievča, je tu zvykom odpovedať skôr všeobecne: "Chytil som oč". Ohlásenie narodenia jaguára patrí do veľmi starého sveta Mayov. Prví ľudia, stvorení bohmi, mali v Popol Vuh prívlastok "Jaguár". Prvý predok klasickej dynastie z Yaxchilánu, čo je najposvätniešie miesto súčasných Lacandóncov, sa podľa dešifrácie hieroglyfov nazýval "Práotec Jaguár".¹³ Bez toho, aby to vedeli, nám Lacandónci tvrdili, že ich predkovia neboli ľuďmi, ale jaguármi. Označovanie narodeného chlapca ako jaguára má preto veľký význam pre pochopenie významu tradičnej symbolickej "felinizácie" u Mayov všeobecne. Zvieratá, ktorými sa v inotajoch naráža na zrodenie detí, svedčia nielen o blízkosti Lacandóncov k prírode, ale najmä o tom, že sú plnohodnotnými dedičmi starej mayskej civilizácie, kde pôrod, zrodenie človeka i sociálna organizácia boli výsledkom pôsobenia božských síl s početnými zvieracími atribútmi.¹⁴

V. Sila dcér Luny

Lacandónske ženy, bez ohľadu na ich stav, sa nezúčastňujú obradov bohov priamo. Nemôžu sa dotýkať nádob bohov, ktoré hrajú v rituáloch kľúčovú úlohu, ani nesmú prekročiť hranicu domov bohov. Ich rituálna "bezmocnosť" je však len optickým klamom. Ženy sú totiž na obradoch prítomné a ich činnosť nie je bezvýznamná. V prvom rade pracujú v "ženskom dome", ktorý má charakter chrámovej kuchyne a je pristavený k domu bohov. Tam varia a pečú jedlá, ktorými potom muži bohov krmia. Tu teda nedochádza k rituálnemu znečisteniu, aj keď tehotná alebo menštruujúca žena sa nezvykne priprav zúčastňovať.

Ženy poznajú tajné recepty, zaklínadlá a piesne, bez ktorých by jedlo nebolo pre bohov vhodné, alebo by sa vôbec nevydarilo. Aj príprava jedál má teda silný rituálny podtext, ktorý je navyše plne v kompetencii žien. Ako príklad môžeme uviesť našu skúsenosť so zaklínadlom, ktoré je nevyhnutné spievať pri príprave kakaa. Kakao, lacandónsky *kak'ah*, nie je nápojom určeným na bežné použitie, ale slúži, podobne ako za čias starých Mayov, len pre bohov. Jeho príprava je prísne stráženým ženským tajomstvom, k podstate ktorého sme sa dostávali mesiace. Napokon vysvitlo, že celá jeho výroba je postavená na zaklínacej piesni pre bohov, bez ktorej, ako veria, nemôže byť kakao účinné. V piesni sa napríklad spieva: *Pozri, dávam pozor na moje kakao, zaplatím ním pánovi Hačakyumovi, zaplatím z*

Obr. 1

V popredí dve posledné zo štyroch žien najväčšej náboženskej autority v Nahá, Čan Kin Vieja. Sprava Koh María II., zľava Nuk, spolu so svojimi deťmi. Foto: Podolinská, T.

Obr. 2

Koh Juana, najväčšia znalkyňa zaklínacích formulí v Nahá. Foto: Podolinská, T.

Obr. 3

Oč, 25-ročná Lacandónčanka z Nahá, žijúca v polyandrii s tromi mužmi. Foto: Kováč, M.

malého luču /menšia tekvicová miska/, je to dobré pane, je to sladké Čob, Humbrikan, je do dobručké Humbrikan, je to naozaj chutné. Dám naň pozor, na opečené kakao, na zomleté kakao... Tieto zaklínacie piesne sú pravdepodobne veľmi archaické, o čom svedčí i fakt, že napr. konkrétne v tejto piesni sa spomína boh *Humbrikan*, ktorého kult dnes už Lacandónci nepraktizujú a nefigurujú ani v ich božskom panteóne, hoci pôvodne patrili k najvýznamnejším božstvám starých Mayov. Pod menom *Huracan* sa tiež spomína v Popol Vuh. Jazyk piesní je už miestami pre súčasnú generáciu žien nezrozumiteľný, najmä názvy tajných rastlín častokrát opakované vždy pod iným, nezriedka symbolickým menom. Tieto piesne sa spievajú monotónnym hlasom neustále dokola počas celej prípravy posvätného jedla. Ich spievanie má apotropajný a magický účinok, odháňajú démona Kisina a zabezpečia úspešné završenie práce. Ich text je často vlastne prespievaným receptom, žena v nich oznamuje bohom čo práve robí a priveláva ich, aby sa prišli na jej prácu pozrieť.

Podobných zaklínacích formulí, týkajúcich sa prípravy rozličných jedál, poznajú lacandónske ženy desiatky. Ani najdôležitejší lacandónsky opojný nápoj *balché*, ktorý ako mediálny prostriedok na komunikáciu s bohmí spomína ironicky u starých Mayov už Diego de Landa,¹⁵ nie je ženám neprístupný.¹⁶ Muži počas obradov odnášajú *balché* v tekvicových miskách do chrámovej kuchyne, kde mu ženy holdujú s rovnakým potešením ako muži. O nezanedbateľnej úlohe žien počas ceremónií svedčí aj to, že ženy majú svoje osobitné rituálne pomalovanie. Počas iniciácie detí, zvanej *mek'čur*, si ženy maľujú na šaty body farbou z *ku'su* (šp. *achiote*), ktoré napodobňujú škvrny od krvi. Podobnú výzdobu si ženy maľujú spolu s mužmi počas veľkej ceremónie *nahwah*. Obe pohlavia si počas týchto obradov rituálne maľujú tvár (taktiež náhradou krvi z *ku'su*). Ženy si maľujú krvavočervenú bodku na brade, muži na čele. Znalosť mýtov a rituálnych predpisov tiež nie je výlučným vlastníctvom mužov. Žena najvýznamnejšieho náboženského znalca Čan Kin Antónia z Nahá, menom Koh, ho neraz dopĺňala, radila mu a v našej prítomnosti ho viackrát dokonca opravovala, keď nám niečo vysvetľoval chybné.

Ani v sociálnom živote ženy za mužmi nijako nezaostávajú v právach a povinnostiach. Práca je striktné rozdelená na mužskú a ženskú, pričom v spoločenskom živote ženy majú na prvý pohľad podriadenejšie postavenie. Avšak ak sa vydatá žena rozhodne opustiť svojho manžela a deti, urobí to z vlastnej vôle a bez akýchkoľvek sankcií. Muž sa môže oženiť s viacerými ženami, práve tak si však môže vziať žena viac mužov (takéto prípady sme zaznamenali). Ak navrhne žena svojho muža zavrieť do väznice komunity, urobia tak len na základe jej tvrdení, a to bez akéhokoľvek dokazovania. Videli sme mužov, ktorí zametali, a pomerne rozšíreným sa ukázal byť zvyk mužov prať si vlastnú bielizeň...

Čo sa týka rituálnych zákazov, ani v nich nie sú ženy tak celkom v mínuse. Bol tu už spomínaný opekaný č'ib, podobne jedno z najrozšírejších lacandónskych jedál, ktoré pozostáva z vareného plodu zvaného *piš* (šp. *chayote*), môžu vychutnávať najmä ženy. Jeho najlepšou časťou je jadro - *bat*, ktoré muži nesmú konzumovať, inak by prišli o svoju silu. Ženy túto lahôdku vychutnávajú veľmi často okázalo, provokujúc tak svojich mužov.

Rituálne zákazy sú namierené najmä proti tehotným a menštruujúcim ženám. Ako sme tu však povedali, každá žena predstavuje vlastne potenciálne nebezpečenstvo. Najohrozenejší sa muži cítia byť počas ceremónie renovácie nádob bohov. Vtedy sa uťahujú do pralesa na šesť až osem týždňov. Nielenže dodržiavajú v tomto období prísnu sexuálnu abstinenciu, ale ženy nesmú ani vidieť. Ich manželky poznajú miesto, kam sa ich muž uchýlil do askézy a z diaľky denne volajú, že priniesli jedlo, potom sa k miestu približujú pospiatky, otočené chrbtom, jedlo zložia a rýchlo odídu. Výmena pohľadov s mužom by sa v tomto kritickom období rovnala zničeniu niekoľkotýždňového úsilia mužov pripraviť hlinené nádoby.

by nadané schopnosťou byť sídlom toho-ktorého lacandónskeho boha. Trest za porušenie ktoréhokoľvek rituálneho zákazu však nestanovuje komunita. Predpokladá sa, že krutý trest postihne vinníkov výhradne od bohov. Ženy sa napríklad nikdy nesmú zúčastňovať posvätných pútí do Yaxchilánu, ktoré majú v rituálnom ponímaní Lacandóncov mimoriadny význam. Raz tento zákaz porušila jedna z žien Čan Kin Vieja, a to na jediný deň. Trestom bol potrat dieťaťa, ktoré v tom čase čakala.¹⁷

Lacandónci hovoria, že keď príde koniec sveta, obrovské zviera *Nukuš bak* požerie všetkých hriešnikov. V zozname budúcich obetí sú klamári, tí, čo sa dopustili incestu, sodomie a hneď vedľa nich tehotné ženy a ženy, ktoré majú menštruáciu. Kde sa berie ten silný negatívny náboj k ženám v zmenenom stave? Bolo by príliš povrchné odvolávať sa na menštruačné tabu, pretože ešte častejšie než menštruujúce sa skutočne spomínajú ženy tehotné. Rovnako sa zákazy týkajú žien všeobecne, nevynímajúc dievčatá pred pubertou a ženy v menopauze. Na druhej strane sme si ukázali, že ženy zohrávajú aj v rituálnom živote nezastupiteľnú úlohu. Spomeňme tu ešte, že počas najvýznamnejšej ceremónie nahwah si muži náhradou krvi z kušú maľujú na svoje odevy v oblasti hrudníka prsníky, čo veľmi pripomína rituály androgynizácie, o význame ktorých skvele pojednal už Eliade.¹⁸

Rituálny význam ženstva sa teda nemôže ani u Lacandóncov spochybňovať. Veľké množstvo opatrení, ktoré presne určujú a vymedzujú rituálne postavenie ženy v lacandónskej spoločnosti, bude mať najskôr korene v archaickom mystériu ženy. Žena je totiž darkyňou života, porodí nového človeka, a to je v mentalite prírodného človeka schopnosť naskrze božská. Jej sila a tajomstvo spočíva práve v tomto bode. Pri rituáloch bytosti nadané takouto mocou môžu pôsobiť veľmi negatívne na proces komunikácie s bohmi. Teda nie preto, že by boli nevhodné alebo menejcenné, ale práve pre ich spirituálnu a symbolickú moc. Povedané s určitou nadsádzkou, žena je v rituálnom ponímaní trochu viac než muž. Práve preto sa ňou náboženstvo tak dôkladne zaoberá, práve preto každý jej zmenený stav destabilizuje posvätný status spoločnosti.

POZNÁMKY

- 1 Tradičný život súčasných Lacandóncov spracováva viacero autorov, stručná a inštruktívna je napr. kapitola od Didiera Boremansa: „The faith of Real People: The Lacandon of the Chiapas Rain Forest“. In: Gossen, G. H., ed.: *South and Meso-American Native Spirituality*, New York 1993, s. 325-351. Prehľadovo sa s Lacandóncami, vrátane základnej bibliografie možno dobre zoznámiť aj z kapitoly Enrique Erosa Solana: „Los Lacandones“. In: *Etnografía contemporánea de los pueblos indígenas de México. Región Sureste*, México 1995, s. 53-85.
- 2 Príslušné komparácie a základný zoznam týchto bohov možno nájsť v Roberto D. Bruce S.: „Jerarquía Maya entre los dioses Lacandones“. In: *Anales I. N. A. H.*, Tomo XVIII, México 1965, s. 93-108.
- 3 Dejiny lacandónskeho vzdoru voči christianizačným snahám koloniálnej vlády i misionárov vynikajúco spracoval Jan de Vos: *No queremos ser cristianos*, México 1990.
- 4 Osada Nahá vlastne vznikla z jej iniciatívy, ktorej cieľom bolo zabrániť asimilácii rozptýlených lacandónskych rodín. Tiež mala významný podiel na udržaní kultúrneho povedomia, tradičného obliekania a jeho drobných transformáciách. K jej už klasickým štúdiám, ktoré napísala s manželom Fransom Blomom patrí napr. „The Lacandon“. In: *Handbook of Middle American Indians. Part one - Ethnology*, ed. Evon Z. Vogt, Austin 1969, s. 276-297.

- 5 Perera, V. - Bruce, R. D.: *The Last Lords of Palenque*. Berkeley 1985, s. 303-304.
- 6 Marion, M. O.: *Identidad y ritualidad entre los Mayas*. México 1994, s. 147.
- 7 Tamže, s. 148.
- 8 Tamže.
- 9 Viac o symbolike snov možno nájsť v Bruce, R. D.: *Lacandon Dream Symbolism. Dream Symbolism among the Lacandon Mayas of Chiapas, Mexico*. México 1979.
- 10 Tieto bavlnené vlákna s magickou funkciou pre rodičku i dieťa dáva Marion do súvislosti so symbolikou a ochrannou funkciou bohyn Luny; Marion, M. O.: „Lunar Iconography in Lacandon Mayan cosmology“. In: *Cosmology of the Sacred World*. Saraswati, B., González T., Y. eds. New Delhi 1999, s.107.
- 11 O tomto type iniciácie dôkladne pojednáva R. J. McGee: *Life, Ritual and Religion among the Lacandon Maya*. Belmont 1990, s. 99-106. Bohaté informácie k tomuto rituálu možno nájsť aj v diplomovej práci Enrique Erosa Solana: *El Sistema simbolico de los Hach Winik*. México 1992, s. 108-115.
- 12 Edmonson, M. S.: *The Book of Counsel: The Popol Vuh of the Quiche Maya of Guatemala*. New Orleans 1971, s. 125.
- 13 Sotelo Santos, L. E. - Valverde Valdés, Ma. del Carmen: „Los señores de Yaxchilán. Un ejemplo de felinización de los gobernantes Mayas“. In: *Estudios de Cultura Maya*, Vol. XIX. México 1992, s. 188.
- 14 Zvieraci mytológiu Lacandóncov, zvlášť tú, ktorá sa týka pôvodu manželstva, dáva do súvislosti s ich sociálnou organizáciou napr. Didier Boremanse v „Mitología y organización social entre los Lacandones (Hach Winik) de la selva Chiapaneca“. In: *Estudios de Cultura Maya*, Vol. XV. México 1984, s. 225-249.
- 15 Landa, Diego de: *Relación de las Cosas de Yucatán*. Mérida 1993, s. 44.
- 16 McGee, R. J., c. d., s. 80.
- 17 Marion, M. O., c. d., s. 147.
- 18 Eliade, M.: *Mefisto a androgyn*. Praha 1997, s. 63-100.

DAUGHTERS OF THE MOON

Ritual status of woman in the community of Maya - Lacandons

Summary

The study deals with the status of Lacandon women from the point of view of rituals. It seems that in the patriarchal community of Lacandons woman is completely excluded from the religious life. She is not allowed to enter the „house of gods“, she can not even touch the ritual tools. Many feminine taboo concern the „changed“ or „modified“ states of woman, as are: menstruation, pregnancy and the period of labour. On the base of the authors' own field-work experiences with the Lacandons, the authors of the study refuse to apply for these „changed states“ until now used term „dirty“. They argue that this term does not fit with the reflexion of Lacandon women in their native community and that Lacandons themselves talking about the menstruation, pregnancy or woman in labour never use the word „dirty“. The authors follow especially these „changed states“ of woman among the Lacandons and corresponding ritual taboo. They polemize against the statement that the main reason of feminine ritual exclusion is their contamination by menstrual blood, generally con-

sidered „dirty“. The authors argue that more than 80 % of feminine taboo concern the pregnant women, which is in fact not contacted by menstrual blood. On the base of their own research, as a main reason for ritual exclusion of woman among Lacandons the authors consider her completely changed-altered state during the period of menstruation, pregnancy and labour and her supposed ability to change also her surrounding. It concerns primarily her own husband, therefore, majority of feminine taboo are automatically related also to him. The main reason of exclusion from rituals is a fear of breaking the sacral order.

Besides the concrete feminine taboo concerning the changed states of woman, the study turns attention also to the customs and rituals during the pregnancy and labour, until now not familiar in the scientific literature on Lacandons. The authors point out also many aspects of „hidden“ ritual influence of women in the means of their knowledge of ritual formulas for the preparation of sacred food for gods. They stress also striking abundancy of knowledge of women concerning the ritual rules and myths and the fact of some „reversed“ taboo concerning only men.

The authors pay attention also to the symbolic androgynisation of men during the ceremony *nahwah* and the function of women in the ritual of initiation called *mek'čur*. They appeal to more adequate reflection of ritual status of Lacandon men and women. At the very end the authors conclude by analysis of spiritual power of Lacandon woman, which is in fact the main reason (not her unvalued status) why is she so detailed treated in ritual taboo.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Ročník 48, 2000, číslo 2
Vychádza štvrťročne

Hlavný redaktor:
Mgr. Dušan Ratica, CSc.

Výkonné redaktorky:
Mgr. Tatiana Podolinská, PhD., PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Ľubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Jan Krist, Doc. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma

Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 48, 2000, Number 1

Editors: Dušan Ratica, Tatiana Podolinská, Zora Vanovičová

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia
and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 48, 2000, No 1

Rédacteurs: Dušan Ratica, Tatiana Podolinská, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 48, 2000, Nr. 1

Redakteure: Dušan Ratica, Tatiana Podolinská, Zora Vanovičová

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVENSKÝ AKADEMICKÝ PRÍLOH